Tetkik 2 (Eylül 2022), 481-494 | *Bildiri Metni*

Bir Araştırma Programı Olarak Felsefe Günümüze Ne Söyler? *

Celal Türer | https://orcid.org/0000-0002-9250-2336 | cturer@ankara.edu.tr
Ankara Üniversitesi | https://ror.org/01wntqw50
İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

Öz

Bilim kuramının kendisine doğa bilimlerini konu edindiği hatta kendi özel inceleme alanını doğa bilimlerine göre kurguladığı malumdur. Ancak on dokuzuncu yüzyılda sosyal bilimlerin doğası ve yöntemi üzerine tartışmalar, yirminci yüzyıldaki felsefi yönelişler bilimin taban sorununu yeniden tartışmaya açmıştır. Felsefe, doğa ve sosyal bilimlerde ortaya çıkmış olan değişim ve sarsıntılar nedeniyle sürece müdahil olmak zorunda kalmıştır. Çünkü bilimin dayandığı zemin ile derin araştırma süreçleri sonucunda elde ettiği kazanımlar, kendi temelini inşa edecek ya da meşrulaştırabilecek bir durumu ortaya çıkarmadı. Bilimin "şeylerin doğası hakkında gerçeklere ulaşmanın tek güvenilir yöntemi" olduğu iddiasını temellendirecek bir zemin bulunamadı. Bu noktada yeni bir bilgi-kuramsal (yani felsefi) yönelime ihtiyaç duyulmuştur. Buna ek olarak, felsefenin bilimleri yeni bir tarzda ele alması, bilimin ön kabullerini daha önce hiç olmadığı kadar dikkatli biçimde incelemesi ve bunları çözümlemesi, felsefe ile bilim arasında yeni bir ortak zeminin teşekkül etmesini sağlamıştır. Bu zemine rağmen söz konusu boşluğun felsefe olmaksızın doldurulabileceğine yönelik yaklaşımlar da mevcut olmuştur. Söz gelimi 1930'lu yıllarda Viyana Çevresinin çalışmalarıyla ortaya çıkmış olan "neopozitivizm" veya "mantıkçı empirizm" klasik bilgi kuramına alternatif olma iddiasını dillendirmiş ve felsefe karşıtı bir tutum ortaya koymuştur. Ancak son tahlilde bu girişimler bilim alanında felsefeye olan ihtiyacı giderememiştir. Günümüzde felsefenin diğer bütün terminolojileri aşan bir 'nihai terminoloji' geliştirebileceği fikrinden vazgeçerek, insani araştırmanın tüm alanlarına eleştirel yaklaşımıyla eşlik eden ve bu alanların doğasına dair tahlillerde bulunan bir araştırma programı olduğunu; sorgulama ve kendi sistematiği içinde tutarlı cevaplar verebilme arayışı olduğunu fark etmek gerekir. Bu husus felsefenin kesin bilgileri değil muhtemelleri nasıl ve nereden temin edebileceğimiz bir alan olduğunu; onun deneyimlerimizi kendi gerçekliği içinde açımlayan; hayatın aktüel durumlarını rapor ederek deneyimlerimizi "inşa eden" bir faaliyeti temsil ettiği kabul edilebilir. Bu tebliğ, felsefenin bir insan araştırma programı olarak günümüzde ne söyleyebileceğini ortaya koymayı hedefler.

Anahtar Kelimeler

Felsefe, Bilim, Sosyal Bilimler, Bilimsel Yöntem, Deneyim

Atıf Bilgisi

Türer, Celal. "Bir Araştırma Programı Olarak Felsefe Günümüze Ne Söyler?". *Tetkik* 2 (Eylül 2022), 481-494. https://doi.org/10.55709/tetkikdergisi.2022.2.40

Geliş Tarihi	04.07.2022
Kabul Tarihi	15.09.2022
Yayım Tarihi	30.09.2022
Değerlendirme	Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışma, 2. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Sosyal Bilim Disiplini / Araştırma Programı Olarak Felsefe Günümüze Ne Söyler?" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	tetkik@okuokut.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır.

Tetkik 2 (September 2022), 481-494 | *Conference Papers*

What Does Philosophy as a Research Program Say to the Today? *

Celal Türer | https://orcid.org/0000-0002-9250-2336 | cturer@ankara.edu.tr

Ankara University | https://ror.org/01wntqw50
Faculty of Divinity, Department of History of Philosophy, Ankara, Türkiye

Abstract

It is known that the theory of science takes the natural sciences as its subject, and even constructs its own special field of study according to the natural sciences. However, the debates on the nature and method of social sciences in the nineteenth century, and the philosophical orientations in the twentieth century, have reopened the "base problem of science" for discussion. Philosophy had to be involved in the process due to the changes and shocks that have emerged in the natural and social sciences. Because the ground on which science is based and what it has obtained as a result of deep research processes did not reveal a situation that could build or legitimize its own foundation. No ground was found to support the claim that science is "the only reliable method of arriving at the truth about the nature of things." At this point, a new epistemological (i.e. philosophical) orientation was needed. In addition, philosophy's handling of the sciences in a new way, examining and analyzing the presuppositions of science more carefully than ever before, has created a new common ground between philosophy and science. Despite this ground, there have also been approaches suggesting that this gap can be filled without philosophy. For example, "neopositivism" or "logical empiricism", which emerged with the work of the Vienna Circle in the 1930s, voiced its claim to be an alternative to classical epistemology and displayed an anti-philosophical attitude. However, in the last analysis, these attempts could not meet the need for philosophy in the field of science. Today, it is necessary to abandon the idea that philosophy can develop a "final terminology" that transcends all other terminologies, and to realize that it is a research program that accompanies all fields of human research with a critical approach and analyzes the nature of these fields. Philosophy is the search for questioning and giving consistent answers within its own systematic. This point shows that philosophy is a field from where and how we can obtain probabilities, not exact information. Philosophy, which expounds our experiences in their own reality, can be considered an activity that "constructs" our experiences by reporting current situations of life. This paper aims to reveal what philosophy can say today as a human research program.

Keywords

Philosophy, Science, Social Sciences, Scientific Method, Experience

Citation

Türer, Celal. "What Does Philosophy as a Research Program Say to the Today?". *Tetkik* 2 (September 2022), 481-494. https://doi.org/10.55709/tetkikdergisi.2022.2.40

Date of Submission	04.07.2022
Date of Acceptance	15.09.2022
Date of Publication	30.09.2022
Peer-Review	Single anonymized – One Internal (Editorial Board) Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This paper is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "What does philosophy as a social science discipline/research program say today?", orally delivered at the 2nd Turkish Symposium of Social Sciences It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	tetkik@okuokut.org
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

1. Felsefeyi Nasıl Anlayalım?

"Felsefe"nin beşerî bir arayış, beşerî bir soruşturma olduğunun farkına varılmalıdır. Peki, "felsefe nasıl bir beşerî faaliyetidir?" diye sorduğumuzda onun her zaman girdi ve çıktıları olan; belli bir zaman ve mekânda gerçekleşen bir "düşünme" faaliyeti olduğunu anlayabiliriz. Düşünmenin kendi zamansal ve mekânsallığını referans çerçevesi haline getirmesi ve bu durumu bir hayat biçimi olarak sunması, onun "düşünen canlı" tanımına gönderimde bulunmasına, her çağda söz konusu payın sorumluluğunu alabilecek ve gereğini yerine getirebilecek insanların mevcudiyetine dayandırılabilir. Eğer düşünmek, kendine, kendi aklına kasıtlı olarak düş veya düşünce düşürmek operasyonu ise düşünmenin tek ve biricik konusu, zamansal ve mekânsal olanda durarak aynaya *düş*en yansımaları gizlilikten çıkarma ya da peçesini kaldırarak kendisini belirttiği hal ile ifşa edilebilme anlamına gelir. Ancak bu ifşanın arka planda sözcüklerin anlamlarının nasıl oluştuğu, sözcükler ve dilin gerçeklikle ilişkisinin ne olduğu gibi bir tarafta anlam diğer tarafta gerçeklik problemini beraberinde taşıdığını da unutmamak gerekir. Bu hususa söz konusu ifşadan nasıl yaşayacağımızı belirleyen kesin yaşama formları üretme sorununu ilave ettiğimizde, karşılaştığımız meselenin çok boyutlu ve çok katmanlı bir yapıya tekabül ettiğini görebiliriz.

Açıktır ki düşünme faaliyeti düşünürün yaşadığı çağda kendi dilini, kendi kavram örgüsünü oluşturduğu, kendi kaygı ve tecrübesiyle anlamlandırdığı bir dünyayı anlattığı, hatta çoğu zaman geleneksel dille çatışarak düşünürün kendi zihni için bir alan açmaya çalıştığı bir çabayı yansıtır. Bu yüzden bir çağın dilini bütün çağlar için geçerli hâle getirmek; her düşünce, kelime veya kavram için asrın referans yorumunu esas saymak, düşünme faaliyetinin kendisine yönelik bir haksızlıktır. Zira seçtiğimiz dil ve oluşturduğumuz kavramlar, bireysel hayatımızın ve evren telakkimizin evine dönüşerek bizi insanlık ailesiyle bütünleştiren ve dahası bütünlük dâhilinde beşerî düşüncede bizi saklayan bir olguyu içerir. Düşünceyi oluşturan dili bir anlamlar alanı olarak kabul ettiğimizde, onun özel bir hadise olduğunu fark ederiz. Çünkü düşünce dışımızdaki insanlarca da oluşturulmuş, bir yönden ve bir tarzdan bize ulaşan ve farkında olmadan zihnimizi şekillendirmiş bir hadiseyi seslendirir. Bu hadisenin telakki edilişi, kelimelere yüklenen anlamlar ve yeni yorumlar bakımından her insan topluluğunda özel görünen, fakat genel bir yapı dâhilinde kültürlerinin evrensel olarak iletişim kurabilmelerini sağlayan bir oluşuma sahiptir. O halde düşünürken, yani kavram üretirken ve kavramları yeniden tanımlarken genel-özel bir vakıanın içinde bulunduğumuzu ama kelimelerimizi kullandığımız durumlarda bile anlaşılır ve tanımlanabilir bir

çerçeveden hareket ettiğimizi, insan olmanın birbirimizi daima birleştirecek bir zemine/oluşuma sahip olduğunu fark etmemiz gerekir.

Düşünce, diğer taraftan hakkında konuştuğumuz konuyu özelleştiren bir çaba olarak görülmelidir. Zira bu çaba, varoluşu oluşturan objelerin ne olduğu sorusunun ancak bir teori ya da betimleme içinde anlamlı olduğunu kabul etmeyle başlar. Söz konusu kabul, insanın ilgi ve amaçları doğrultusunda olgu ve olayların betimlendiğini; temele aldığı çok sayıda bakış açısıyla teoriler oluşturduğunu ifşa eder. Bu açıdan insanın kendi mizacı ve idraki doğrultusunda dünyaya yönelerek ondan bir anlamlar zinciri oluşturması, aslında düşünmenin bir ürünü olarak bilginin evrensellik ve zorunluluğunu değil; yerellik ve olumsallığını vurgular. O halde bilginin insan zihninde bir anlam ve şekil kazandığı gerçeği, yukarıda da belirtildiği üzere düşüncelerin zaman ve mekâna bağlı olarak değişebileceğini göstermekle birlikte, düşünceler arasında oluşturulabilecek bir köprüyü engeller nitelikte olamaz. Düşüncelerin kendi referans çerçevesini oluşturan zamansal ve mekânsal farklılıklar, onları ortak bir zeminde yöntem ve içerik olarak mutlak anlamda birleştirmeye yönelik bir tereddüt oluştursa da söz konusu meselenin bu kadar basit olmadığının fark edilmesi gerekir. Zira anlamlar zinciri oluşturan insanın seçici ve amaç güdücü zihin yapısı hatırlandığında “anlam” denilen şeyin sabit olmadığı, bilakis insanın yaklaşım tarzına göre değiştiği ve bu yönüyle bilginin de hayattan kopuk, cansız ve ulaşılamaz bir değişmezliği ya da belirli kaideler etrafında şekillendirilmiş, evrensellik ve zorunluluk için belirli formlara sokulmuş ve böylece yaşamdan uzaklaşan bir yapıyı değil; yaşamı, deneyimi ve olumsallığı ön plana çıkaran bir işlevselliği ifade ettiği gerçeği açığa çıkar. Bu çerçevede bilgi açısından bir yöntem tiranlığı içerisine giren Avrupa merkezci anlayışın aksine anlam farklılıklarını ve ufukların kaynaşmasını temele alan insan merkezli bilme anlayışının düşünceleri karşı karşıya değil bir ufka bakacak şekilde yan yana getirmeye olanak sağladığını fark etmek gerekir. Söz konusu ufuk ise tüm insanlığı içine alan “hayat”tır. Yukarıda ifade edildiği gibi evrensellik ve zorunluluğa değil, yerellik ve olumsallığa dayanan bilme anlayışı, hayatı üst bir çatı olarak kabul ederek her türlü düşünceyi faydalanılabilir bir zemine, yani deneyime taşır. Deneyim, yan yana gelen düşünceleri karşılıklı diyalektikle kendi içerisinde birleştiren, dönüştüren ya da farklılıkları ortadan kaldırılan bir zemini değil; her türlü yorum ve farklılığa açık bir yapı arz eden ve böylece hem yeni ufukların ortaya çıkmasına hem de söz konusu ufukların kaynaşmasına olanak sağlayan bir zemini seslendirir. Söz konusu deneyimle süregelen diyalektik, felsefe yaparken metafiziğe olan gerekliliği ortadan kaldırmaz. Bu durum nesnenin bilgisine kesin bir biçimde ulaştığını iddia etmeyen -söz gelimi Kant akılcılığı gibi- bir akılcılığı da dışlamaz. Bu açıdan

kastettiğimiz deneyim ile spekülatif felsefenin öne sürdüğü gibi bir diyalektiğin kutuplarının tam anlamıyla ayrışmadığını belirtmek gerekir. Nihai anlamda her deneyim bir akıl yürütmeye, her akıl yürütme de desteklenmek veya kontrol edilmek için deneyime yeniden müracaat etmeye mecburdur. Sözü edilen bu sürecin her bir parçası bir metafizik ya da aşkınlık olarak kabul edilebilir. Bu çerçevede yapılan felsefe, mutlak gerçekçilik adına geleneksel felsefe yapma biçimlerinin yöntem ve iddialarını bir kenara bırakarak her türlü yorum ve farklılığa imkân sağlar.

Yukarıda zikredilen "düşünce"ye dair çerçeve, felsefenin çoğu zaman aradığı ya da konu edindiği şeye göre nasıl şekillendiğini açıkça ortaya koyar. Bu noktanın fark edilmesi, "felsefenin ne olduğu" sorusunun her zaman "arayışımıza" ve "kavrayışımıza" bağlı olduğunu ve söz konusu bağ ekseninde tezahür ettiğini ifşa eder. Daha açık bir ifadeyle felsefe; çoğu zaman arayışta açığa çıkanlarda, "görünürlük"lerde ya da bugünün ifadesiyle "ara yüzler"de kendisini gösterir. Bu husus, felsefenin "görünürlüğün yüzleri olan görüntülerin" arkasına saklandığına ve dolayısıyla "felsefenin ne olduğu" sorusunun felsefî düşünüşlere indirgenemeyeceğine işaret eder.

Açıktır ki arayışımızda ortaya çıkanları ya da görünenleri felsefe sanma, çoğu zaman felsefeyi kaybetmek anlamına gelir. Ancak bu durumun felsefi düşünüşleri öğrenmeyi, söz konusu görüntüleri idrak etmeyi değersizleştirmediğini de itiraf etmek gerekir. Çünkü felsefe ifade edilen bu görüntüler ya da düşünüşler yelpazesinin arkasında bulunan eleştirel tavır ve tutarlılık arayışını idrak ettiğimizde başlar. Nitekim Kant'ın "olan"ı dikkate alan ancak derin düşünceyi "olması gereken"e çeviren felsefe anlayışı ya da "felsefe öğretilmez yapılır" ifadesi söz konusu tavır ve tutuma erişmekle ya da bu hususa dair sezgiyi kazanmakla alakalıdır. Felsefi tavır ve tutum sahibi olamayanlar ya da söz konusu sezgiye ulaşamayanlar ya da açık bir ifadeyle felsefî görünürlüğün ara yüzleri olan yansımaları "felsefe" olarak anlayanlar ise felsefeye ulaşamayanlardır. Felsefe karşıtlığının da tam bu noktada ortaya çıktığını, "bir şeyin varlığının, onun nesnelliği ile tüketilmeyeceğini", Varlığın idrak ya da düşünmeyle nihayete ermeyeceğini; nesneleştirdiğimiz şeyin esasen birer kavramsal mumyalama işlemi olduğunu fark etmek gerekir. Söz gelimi felsefenin "hakikat arayışı" olarak ifade edilmesi, Antik Grek ve Orta Çağ'da arayışların hedefine ve cari olan yönteme gönderme yapar. Hegel'den itibaren felsefenin "insanın özgür olma" arayışı olarak anlaşılması, hedefin insan özgürlüğünü kazanma, bu olgu üzerinden kendisini oluşturma isteğine; ya da günümüzde felsefenin "benliğin inşa" arayışı olması, aradığımız ya da kaygılandığımız meselenin 'benlik inşası' olduğuna ve yöntemimizin çoğu zaman ilgili dönemlerde cari paradigmalar üzerinden işlediğine gönderme yapar. Felsefe

kelimesindeki "sevmek" anlamının talep etmek olduğunu; yani felsefenin esasen hikmete duyulan bir talep, kaygılarımızın giderilmesi yolundaki bir çaba, eleştirel bir tutum ve tavır olduğunu fark edersek talebimizin ya da kültürümüzün ifadesiyle "yoksulluğumuz"un hiçbir zaman ortadan kalkmayacağını, söz konusu talebin insan için ezeli bir hal olduğunu fark ederiz. Felsefe yukarıda ifade edildiği gibi bilgelik arayışından hareket eder ve insanı bir yolculuğa çıkarır. Bu yolculuğun, daha çarpıcı bir ifadeyle insan olma yolculuğunun bir nihayeti olmadığı kolayca fark edilmelidir. Zira Nietzsche'nin ifade ettiği üzere hayatın, "tehlikeli bir öteye geçiş, tehlikeli bir yolda oluş, tehlikeli bir geriye bakış, tehlikeli bir ürperiş ve duraklayış" (Nietzsche, 2019, 8) olduğu yeteri kadar anlaşılırsa, insan olmak kadar insan kalmanın da ehemmiyeti açığa çıkar. Bu husus bir taraftan insan olmanın yolcu olmak anlamına geldiğini; diğer taraftan Varlık'ın nesnellikle tüketilemeyeceğini; tezahürünün sonsuzluğunu ifade eder.

Felsefenin düşünüşlere indirgenemeyeceği hususunda Antik Grek ve Orta Çağ'daki hakikat arayışı örnek olabilir. Söz konusu dönemlerde hakikat insanı aşan, ondan bağımsız, tarih üstü, sabit, değişmez ve evrensel bir gerçeklik olarak düşünülse de söz konusu arayışın modellenen bir yapı üzerinden ve dönemin cari olan insani etkinlikleri (kıyas) vasıtasıyla gerçekleştirildiğine dikkat etmek gerekir. Bu şekilde anlaşılan hakikatin, hem bize bizim ne olduğumuzun bilgisini verecek hem ne olmamız, nasıl yaşamamız gerektiği hususunda bir model veya kılavuz olacak hem de içinde bulunduğumuz dünyanın fiziksel ve tinsel mahiyeti hakkında aydınlatıcı bir işlev göreceğini düşünebiliriz. Hatta böyle bir tasavvur en genel anlamda insan hayatına bir anlam verdiği gibi, insanın yaşam projelerini de şekillendirecektir. Oysa bu arayışların hepsinin birer kavramsal mumyalama işlemi olduğunu, gerçek olan her şeyin soyutlama ve kurmacalarla canlılıklarını yitirdiklerini, söz konusu soyut ve kurgusal yapıların karmaşa yarattığını fark ettiğimizde; insanların soyutlama ve kurmacalar ile anlamlandırdıkları dünya imgelerini hayata geçirmek istediklerini, yeryüzünü kendi imgelerinde yaratmaya kalkıştıklarını fark edebiliriz. Bu bağlamda mutlakçı tutuma dayalı yapıların ürettikleri pedagojilerle, kültürün ya da yerelliğin durumlarını hesaba katmadan ontik ve etik ilişki yerine mantığın kategorilerine ya da siyasete dayalı hakikat anlayışını genelleştirerek düşüncenin deneyim ile ilişkisini kesmiş olduğunu çıkarımlayabiliriz. Bu yola başvuranların başka olası "anlamlandırma" seçeneklerinin önünü kesmek için tüm iletişim kanallarını, tüm güçlerini kullanarak insanların düşünme yetisini dumura uğrattıklarını çoğu zaman siyasi olan ile ontik ve etik olanın Varlıkla irtibatını kestiklerini fark edebiliriz. Varlığın böylesi sistemler ya da ideolojiler içinde yansımasının; insanın sahte, kurmaca veya aldatıcı örtülerle

avunmasına, amaç ve arayışlarını yitirmesine sebep olduğunu kestirebiliriz. "Bir şeyin varlığının onun nesnelliği ile tükenmeyeceği ya da Anaximander'in ifade ettiği gibi "Var olanlar nelerden meydana gelmişlerse zorunlu olarak yok olup onlara dönerler; zira onlar birbirlerine zamanın düzenleyişine göre haksızlıklarının cezasını ve kefaretini öderler." (Kranz, 1994, 32) anlayışını fark ettiğimizde esas olanın arayış olduğunu, insan olma yolculuğumuzun her daim devam edeceğini görebiliriz.

Tüm bu anlayışlar ışığında beşerî deneyimin devamlı ve ortaklaşa otantik ifadesine ya da arayışına gönderimde bulunan felsefenin; bir toplumda var olan kültürün mantıken tutarlı ve çoğu kez bilinen olgularla bağdaşmayan bir bilince, bir imgeleme, bir tahayyüle ve kurguya işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bu dönüşüm mucizevi bir şekilde toplumdaki alışkanlıklar ve eğilimlerden gelen bir şey olmayıp, onun kendisi tek başına insan olmaktan kaynaklanan bir arayışı, bir farkındalığı ya da bir hamleyi seslendirir. Söz konusu arayış ya da farkındalığa sahip toplumlar, olgu ve olayların tek başlarına ancak veriler olduklarını; parçalı ve tamamlanmamış anlamların ancak hür bir imgelem, yeni bir tahayyül ve hep bir teori içinde yaratıcı bir formülasyonla birleştirilebileceklerini fark ederler. Bu farkındalıkla düşünce üretebilir, doğrudan ileri düzeyde gözlem ve deneyler yapabilir, entelektüel bir yönetim meydana getirebilir ve tüm bunların sonuçlarını organize ederek deneyime yeni köprüler kurabilir ve böylece felsefe işlevini yerine getirebilir (Gündoğdu, 2018, 112-114).

Yuykarıda ortaya konulan düşüncelerden hareketle felsefe şimdide ve şimdideki insani ve toplumsal sorunlar için yapılan, yaşama kılavuzluk edecek bir tinsellik arayışı olarak nitelendirilebilir (Gündoğdu, 2018, 113). Oysa görüntüler ya da ara yüzler üzerinden anlaşılan felsefe, evren karşısında "üçüncü şahıs" olarak konumlanan kişinin, başka bir deyişle evrene bir "o" olarak yönelen insanın pratik ilgilerden uzak bir şekilde evrene bakmasıyla, yani onu/evreni temaşa etmesiyle ortaya çıkan gelip geçici olanın ya da pratik dünyanın değil; evrensel ve nesnel bir hakikatin peşine düşen teorik yaklaşımı seslendirir (Shen, 2004, 56-57). Felsefeyi kuşatıcı bir üst bilgi formu olarak anlayan ve epistemolojiyi merkeze alıp kesinlik peşinde koşan böylesi yaklaşımların tatmin edici ve güvenilir bir zemin sağlayamadığının ya da sağlayamayacağının farkına varılmalıdır. Zira felsefe yüce bir şeyin peşinden koşmak ya da yüce bir eylem olmaktan ziyade insana yaşama sanatını öğreten, içinde bulunduğu yeri daha yaşanılabilir kılan, tabiri caizse dünyasını cennete çeviren bir eylem olmalıdır. İnsan varoluşunu yaşamın kendi yetkinliği içerisinde kucaklayabilecek bir felsefenin de deneyimleri ya da "yolculukları" çoğaltarak ölçülü davranışı ya da "orta yolu" bulmayı kolaylaştıracak bir arayışı temsil edeceği öngörülebilir.

2. Bir Araştırma Programı Olarak Felsefe

Yaklaşık son iki yüzyıldır bilimin hakikat iddiasını temellendirebileceği ya da oluşturabileceği konusunda Batı'da bir uzlaşma varmış gibi gözükse de son zamanlarda söz konusu uyuşmanın kaybolduğuna şahit oluruz. Hatırlanacağı üzere Rönesans'tan itibaren bilim kuramının kendisine doğa bilimlerini konu edindiği hatta kendi özel inceleme alanını doğa bilimlerine göre kurguladığı malumdur. Ancak on dokuzuncu yüzyılda sosyal bilimlerin doğası ve yöntemi üzerine tartışmalar, yirminci yüzyıldaki felsefi yönelişler bilimin taban sorununu yeniden tartışmaya açmıştır. Doğa ve sosyal bilimlerde ortaya çıkmış olan söz konusu değişim ve sarsıntılar felsefenin zorunlu olarak sürece müdahil olmasıyla sonuçlanmıştır. Çünkü bilimin dayandığı zemin ile derin araştırma süreçleri sonucunda elde ettiği kazanımlar, kendi temelini inşa edecek ya da meşrulaştırabilecek bir durumu ortaya koyamamıştır. Başka bir ifadeyle bilimin "şeylerin doğası hakkında gerçeklere ulaşmanın tek güvenilir yöntemi" olduğu iddiası temellendirilememiştir. Bu nokta yeni bir bilgi-kuramsal (yani felsefi) bir yönelime ihtiyaç duyulmasına; buna ek olarak felsefenin bilimleri yeni bir tarzda ele almasına, bilimin ön kabullerini daha önce hiç olmadığı kadar dikkatli biçimde incelemesine ve bunları çözümleyerek felsefe ile bilim arasında yeni bir ortak zeminin teşekkül etmesine olanak sağlamıştır. Bu zemine rağmen söz konusu boşluğun felsefe olmaksızın doldurulabileceğine yönelik yaklaşımlar da mevcut olmuştur. Söz gelimi 1930'lu yıllarda Viyana Çevresinin çalışmalarıyla ortaya çıkmış olan *neopozitivizm* veya *mantıkçı empirizm* klasik bilgi kuramına alternatif olma iddiasını dillendirmiş ve felsefe karşıtı bir tutum ortaya koymuştur. Ancak son tahlilde bu girişimler bilim alanında felsefeye olan ihtiyacı giderememiştir. Günümüzde felsefenin -diğer bütün terminolojileri aşan bir 'nihai terminoloji' geliştirebileceği fikrinden vazgeçerek- insanî araştırmanın tüm alanlarına eleştirel yaklaşımıyla eşlik eden ve bu alanların doğasına dair tahlillerde bulunan, kendi sistematiği içinde tutarlı cevaplar peşinde koşan bir araştırma programı olduğunu fark etmek gerekir. Bu husus felsefenin, kesin bilgileri değil muhtemelleri nasıl ve nereden temin edebileceğimizi araştıran, deneyimlerimizi kendi gerçekliği içinde açımlayan, hayatın aktüel durumlarını rapor ederek deneyimlerimizi yeniden "inşa eden" bir faaliyet olduğunu ortaya koyar (Baert, 2017, 177-178).

Genelde sosyal bilimlerin özelde de bilimin kendisine bir temel oluşturmada felsefeden yararlanacağı zemin, felsefenin eleştirel ve her şeyin mümkün oluşuna yönelik yaklaşımıdır. Zira felsefe, yukarıda da ifade edildiği üzere kesin ve nihai sonuçlara ulaştığını hiçbir zaman iddia etmez; kesinlik ve bitmişliğe değil devamlı bir soruşturma etkinliğine gönderimde bulunur. Varlık alanının daima hep bir olma

ve bitme (kevn ve fesad) süreci olduğunu, insanın yolculuğunun da bu süreç içerisinde yer aldığını hatırladığımızda, bilimin sonuçlarının nihai ve kesin olmayacağını fark etmemiz gerekir. Sınırlı anlama yetileriyle insan, sınırsız evrenin künhüne varma konusunda daima bir adım geride kalmayı kabul etmesi söz konusu hususları idrak etmesiyle beraber yürüyecektir. Bu durumun farkına varılması, özellikle geleneksel anlayış ile günümüz felsefesinin ayrıldığı en önemli noktayı, yani her şeyi kuşatan tarih dışı, evrensel, nihai hakikat iddialarından koparak nihai bir son ve kuşatıcı bir cevap arama kaygısından vazgeçişi ifşa eder. O halde felsefe sosyal bilimlerin her alanın problemlerini görebilecek ve onlara yol gösterebilecek eleştirel bir yeterlilik taşımalıdır. Bu hususun bilimdeki yöntem sorununa bütüncül bir çözüm olacak metodolojik çeşitliliği beraberinde getireceği öngörülebilir. Zira özcülüğe karşı olan günümüz felsefesi, bilgide kesin ve değişmezlik anlayışına karşı çıkarak bilim dallarının doğası, işleyişi ve konularının aynı olmayışı ve bu nedenle de yöntemlerin de aynı olmaması gerektiği sonucuna kolaylıkla bizi ulaştırabilir (Baert, 2017, 181-182).

Bu hususun fark edilmesi tüm bilimsel etkinliklerin temelini oluşturan tarafsız bir sistem ya da yapı arayışının hatalı bir düşünce olduğunu ifşa eder. Kuhn'un paradigmalar anlayışıyla birlikte, her yeni paradigmanın kabulüyle metodolojik kuralların da değişmesi ve dolayısıyla epistemolojik bir süreklilikten bahsedilememesi de daimî bir kurallar sistemi ve bilim için tarafsız bir algoritmanın olamayacağını gösterir. Yine bilim insanlarının yaptıkları etkinliklerin kabul edildiği kadar basit ve tek düze bir işlemi içermediği; daha kompleks, parçalı ve bulanık bir süreci ifade ettiği fark edildiğinde ise metodolojik çoğulculuğun hem Varlık hem de insan kültüründe temellendiği görülebilir. Öyle ki, sadece bilimsel etkinliğin yöntemi ve kurallar sistemi bakımından değil, o etkinliği gerçekleştiren bilim insanlarının dahi kişisel duygu, düşünce, inanç, idrak koşullarının da devreye girdiği bir etkinliğin; başta bilim, daha sonra da o bilimin alt dalları için geçerli olabilecek hiçbir genel geçer yanı olamayacağını hatırlamak gerekir (Baert, 2017, 185-186).

Günümüz felsefesinin pek çok alandaki ihtiyaçları daha tatmin edici bir şekilde karşılamasının bir diğer sebebi, miadını doldurmuş gelenekselci bir yaklaşım olan seyirci bilgi teorisinin sosyal bilimlerde işlevsiz kalışının fark edilmesidir. Bilindiği üzere doğa bilimlerinin kalıplaşmış yöntem anlayışı, dış dünyanın bir öz ya da bağımsız bir gerçekliğe sahip olduğu kabulünden hareketle, dünyanın çeşitli betimlemelerle temsil edilebileceğine inanan bir yaklaşıma sahip idi. Fakat söz konusu sosyal bilimler olduğu zaman, betimleme probleminin ortaya çıktığı erbabınca malumdur. Nitekim doğa bilimleri, pozitivist yaklaşımlarda olduğu gibi toplumu betimlerken oradaki anlama dayalı değerler alanını yok saymaktadır. Oysa

sosyal bilimlerde asıl gerçekliği gösteren faktörlerden biri, toplumlardaki işleyişi belirleyen anlam alanıdır. Bu yüzden, sosyal bilimler ve özelde sosyoloji, psikoloji ve antropoloji klasik doğa bilimlerinin yaptığı gibi seyirci bilgi anlayışıyla ele alınamaz. Seyirci teoriler, bir tarafta izleyen özne, diğer tarafta izlenen bir nesne anlayışı ile adeta tarih dışı, kültür dışı ve kuşatıcı bir sonuç görmeye çalışır; toplumun ya da sosyal bilimin nesnesinin tüm faktörlerden arınmış bir şekilde ele alındığını varsayar. Oysa bir şeyi varsaymak onun öyle olduğunu göstermez; hatta bu hususta ön kabulleri ve tüm ihtimalleri ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla felsefe, araştırmacıları kendi ön kabullerinin doğası hakkında düşünmeye sevk eder (Baert, 2017, 188-189).

Bugün felsefe sosyal bilimler araştırmasında özne-nesne dikotomisine bölünmüş bir ontolojik konumlandırma yerine, karşılıklı işleyişi, bir diyaloğu önerir. Bu durum, elbette sınırları kesin çizgilerle ayrılmış ve aralarında bir ilişki olmadığı varsayılan iki ayrı varlık alanı iddiasının da reddedilmesi anlamına gelir. Bu reddediş, felsefede bilişsel iddiaların temelini oluşturduğu varsayılan sistemli bir epistemolojinin, yani *temelciliğin* reddidir. Hatırlanacağı üzere temelcilik, farklı ortamlara, kültürlere ve zamanlara uygulanabilen güçlü bir referans çerçevesi için nesnel bir temelin var olduğu inancına dayanır. Ancak temelciliğin kazanımının günümüzde pek de işlevsel olmadığı görülür. Temelci epistemolojiye karşı sosyal bilimlerde *diyaloğa dayalı karşılaşma*; tarafların bilgi kabullerini genel geçer görmelerinin yerine birbirlerini anlamayı, karşı tarafın argümanlarından bakmayı ve argümanlarını güçlendirecek olanakları fark etmeyi önerir. Bu husus bilginin artık açıklanıp temsil edilen bir şey olmadığı, onun bir eylem olarak görüldüğü ve dolayısıyla artık "bilgi"den değil "bilme"den bahsedileceği olgusudur. Sabit bir durumdan ziyade bağlam içerisinde gerçekleşen bilme, nesnellikler yerine kozal ve dinamik ilişki ve durumları içine alıp kuşatacak "deneyim" içerisinde mümkün olabilir (Baert, 2017, 215-216).

Günümüzde felsefenin en önemli özelliği bilgi anlayışını, yani bilmeyi eylemle ilişki içinde görmesidir. Bir araştırma programı ya da sosyal bilimler felsefesi olarak felsefe, sosyal araştırmanın temelini oluşturan amaçlar üzerinde düşünen ve onlara nasıl ulaşacağının yöntemlerini araştıran bir tutum ve tavrı yansıtır. Bu hususun fark edilmesi sosyal bilimlerin kendi amaçlarına göre yönteme sahip olması ya da oluşturması gerektiğini hatırlatan bir kazanım sağlar. Çünkü uygulanacak yöntem aslında amacın ve aracın ne olduğuna göre değişir. Bu durumun fark edilmesi epistemolojide amaç ve araçlarımız arasında devamlılığın bulunduğunu; amaç ve araçlarımızdan bağımsız bir yöntem olamayacağını gösterir (Baert, 2017, 217).

Yukarıda ifade edilen hususlar, bilginin daima kendi zihnimizle kurduğumuz bir ilişkiyi gerektirdiğini açığa çıkarır. Gadamerci tarzda söyleyecek olursak anlama ve yorumlamaya dayalı olan bilgi, her defasında tekrar yorumlanarak yeniden inşa

edilir. Eyleme dökülen, sonra söz konusu eylemin sonucuna dayalı olarak yorumlanan ve yeni bir düzenlemeyle yeniden eyleme dönen bilginin bu döngüsel süreci, döngünün yalnızca yöntem açısından olmayıp devamlı aktif ve yeni olan bir ontoloji inşa ettiğini seslendirir. Bu ontolojinin sosyal bilimlerdeki üç önemli sonucundan bahsedilebilir. İlki, bireyin kendi çıkarları ve değerleri üzerinde düşünmeden genelleyici bir sonuca ya da dünya görüşüne ulaşamayacağıdır. Aklın evrensel esaslarını temel alarak herkesin aynı sonuca ulaşabileceğini iddia eden geleneksel bilgi teorisinin aksine söz konusu ilk sonuç, anlamayı yaşamın içine yerleştirir. Bu hususa bağlı olarak sentezin ikinci önemli sonucu geleneksel tekabüliyet anlayışından kopuştur. Artık bir araştırma, araştırılan şeye yönelik bir tekabüliyete değil, karşılıklı ilişkide ortaya çıkan yeni bir duruma gönderimde bulunur. Üçüncü sonuç ise, bir şeyi anlamak ile insanın kendini anlaması arasındaki iç içe geçmiş ilişkinin fark edilmesidir. Zira kişi karşılaştığı her yeni toplumda kendisini, kültürünü, farklılıkları, ortamları yeniden yorumlar ve betimler. Bu husus bilginin, farklı etkenlerin tesiriyle yeniden yorumlanan ve böylelikle de farklı olanla karşılaşmayı sağlayan niteliğini açığa çıkarır. Bilginin söz konusu niteliğinin sosyal bilimlerdeki yansıması, farklı olanlarla karşılaşmanın kendimize yönelik bilgiyi geliştirdiği ve etkilediğidir. Söz konusu etkinin de üç boyutundan bahsedilebilir. Farklılıklarla karşılaşmak ilkin, insanların farklı kültürlerle etkileşime girmesi, farklılıklar karşısında kendisine ait olanın ayırdına varıp bu aidiyetlerin kavramsallaştırılmasına olanak sağlar, dolayısıyla insanlara kavramsallaştırma becerisi kazandırır. İkincisi, insanları şimdiye dek belki de bilinçsizce kabul ettiği ya da savunduğu şeyleri sorgulamaya iter. Üçüncü olarak ise insanlarda alternatif gelecekler tasarlama isteği uyandırır (Baert, 2017, 217-224).

Bilginin niteliğine yönelik bu yeni ontoloji, sosyal bilimlerin araştırmaları için önemli katkılar sunar. Nitekim söz konusu katkıları somut alanlar üzerinden kültürel antropoloji, arkeoloji, tarih ve sosyal bilimlerde görmek mümkündür. Söz gelimi Gadamer'in hermeneuitik yaklaşımından etkilenen kültürel antropolojik araştırma biçimi, temelde kültürler arasında iletişim ve alışveriş imkânlarını araştırır. Bu yaklaşım kendine Michael Oakeshott'un "karşılıklı konuşma" olarak adlandırdığı şeyi model almıştır. Bir eleştirel dönüşü ifade eden bu anlayış, gündelik kalıplaşmış görüşlerimizi sorgulamaya, ön kabullerimizi yeniden değerlendirmeye ve yorumlamaya yardımcı olur. Bu çerçevede daha önce ifade ettiğimiz gibi araştırma yapmak, araştırma nesnesini karşımıza alarak açıklamasını yapmak değil, onun farklılıklarıyla karşılaşmak anlamına gelir. Bu durum, bir yandan ön kabulleri yeniden ele almayı gerektirirken diğer yandan, daha geniş bir toplumsal bağlamdaki konumun antropolojinin oluşturduğu bilişsel iddiaları ne kadar etkilediği üzerinde

düşünmeye fırsat sağlar. Eleştirel düşünüşü ifade eden bu anlayış, bilginin dış faktörlere kapalı tek taraflı oluşumundan ziyade, diyaloğa dayalı doğasını, felsefenin ontik ve etik olana karşı duyarlılığını vurgular. (Baert, 2017, 226-236)

Sonuç Yerine

Bütünsel bir resimden hareketle bugün bilim cephesinde; bir tarafta tüm araştırma alanını nesne, araştırmacıyı ise özne olarak kabul eden klasik bilim anlayışı, diğer tarafta ise günümüz felsefenin etkisiyle öznenin *kendine gönderimli* bilgisine dikkat çeken ve insanın Varlık alanıyla ontik ve etik bağını koparmayan ve bu ilişkiyi hep yeniden düzenleyen yeni bir yaklaşımın mevcut olduğu görülmektedir. Söz konusu yeni yaklaşımın *kendine gönderimli* bilgiyle, bilinçli olarak kendimizi, inançlarımızı ve ön yargılarımızı yeniden düşünmeye davet ettiğini, başka bir ifadeyle gizli olanı açığa çıkardığını; alternatif hususları kavramsallaştırmaya, deneyimlemeye yönlendirdiğini ve bizi sosyal ve toplumsal alanlarda sonsuz imkânlar dünyasıyla tanıştırdığını fark etmek gerekir. Gezegenimizin hiç de hoş olmayan (tahrip edici) dönüşümler geçirdiği bu dönemde insanın kendisi olma imkânlarını gerçekleştireceği bu yeni yolun gelişmesi, çoğalması, hayır ve güzelliklerin nerden geleceğinin doğru bir şekilde saptanması gerekiyor.

Kaynakça | References

Baert, Patrick. *Sosyal Bilimler Felsefesi: Pragmatizme Doğru*. çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.

Gündoğdu, Hakan. *John Dewey'de Felsefe, Deneyim ve Yöntem*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Kranz, Watlher. *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*. çev. Suat Y. Baydur. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994.

Nietzsche, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüşt.* çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Shen, Vincent. "Çin Felsefesinde Gelenek, Metin ve Yorum". çev. Burhanettin Tatar. *Bilimname* 6/3 (2004), 51-73.